

A közlekedésre szolgáló közterületek értelmezése a német és magyar szakirodalomban

1. A hazai és nemzetközi szakirodalomban több szakkifejezést használnak ugyanazon helynévtípus jelölésére és azokat különféleképpen értelmezik. Ez a tény az eddig elért eredmények áttekinthetőségét zavarja, ezért fontos lenne, ha a kutatók írásaikban pontos műszavakat használnának és azok jelentését értelmeznék is. Jelen írásomban a német valamint a magyar szakirodalomban a közlekedésre szolgáló közterületek jelölésére használt terminus technicusokat vizsgálom.

2. A német nyelvészeti szakirodalomban általánosan elterjedt a Straßename és a görög eredetű Hodonym, elemei hodos+ónyma (= 'Weg + Name, Benennung, Wort') vö. Wahrig: DtWb. 1860 Hodometer a.; Duden 7: 479, Name a. A szakkifejezés értelmezése viszont nem egyértelmű.

a) Néhány kutató a városok és települések beépített területén a közlekedés lebonyolítására kialakított valamennyi közterületet, azaz a teljes közlekedési hálózatot érti a fogalom alatt, függetlenül attól, hogy benne egy vagy több nyomvonalú utak, szűk vagy meredek utcák, gyalogutak, szűk vagy széles terek stb. találhatók.

b) Mások a fogalmat tovább bővítik és a fentiekén kívül ide sorolják a zárt, beépített területeken kívül illetve településeket egymással összekötő, a közlekedés számára kialakított közterületeket is.

c) Ismét mások – függetlenül attól, hogy a közlekedésre szolgáló közterület beépített területen belül, vagy kívül található – a fogalmat teljesen leszűkítve értelmezik és kizárólag a -Straße köznévi utótagú elnevezéseket értik a Straßename fogalom alatt.

d) Vannak olyan kutatók, akik a köznévi utótag (ném. s Grundwort, -er vagy Appellativ(um), -e/-a) alapján homogén kategóriákat vizsgálnak és nem veszik figyelembe a közterület elhelyezkedését (pl. Wegnamen, Gassenamen, Platznamen stb.).

e) Végül találhatók olyan szakmunkák is, melyek a beépített területen kívül és belül elhelyezkedő közlekedésre szolgáló valamennyi közterületet Örtlichkeitsname 'helynév' fogalmához sorolják és együtt tárgyalják. (I. BACH: Dt.Nam; FUCHSHUBER (-WEISS) ELISABETH, Straßennamen in der Region. Leipzig, 1985; VOLCKMANN ERWIN, Die deutsche Stadt im Spiegel alter Gassenamen. Würzburg, 1926²).

Történelmi perspektívában nézve a beépített területen belül a közlekedés számára kialakított közterületekre a XIX. század elejéig a Gassenname, a beépített területeken kívüli közlekedésre szolgáló közterületekre a Straßename gyűjtőfogalmat használták. A XIX. századtól a Straßename lassan kiszorítja a

Gassenname fogalmát és jelentésköre lényegesen bővül. (I. ERICH RÁCZ, Die siebenbürgisch-sächsischen Straßennamen als Quellen der Kulturgeschichte. Sibiu-Hermannstadt, 1934. 23–4).

3. A hazai nyelvészeti szakirodalomban az egyes kutatók az utcanév fogalmát szintén eltérően értelmezik. A jeles tudós SZABÓ T. ATTILA munkáiban az utcanéveket a helynevek fogalma alatt tárgyalja, sőt alkalmazza a településekre vonatkoztatva a „belső terület és határ” fogalmát is. (I. Désről, Nagyenyedről és Kolozsvárról szóló munkáit). A települések beépített területein a közlekedésre szolgáló közterületeket, azaz a teljes közlekedési hálózatot veszi figyelembe, függetlenül attól, hogy az utcanévek utótagjaiban milyen közszó szerepel (út, köz, sikátor, utca stb.). A települések beépített területein kívül haladó közlekedésre szolgáló közterületeket pedig, legyen az dűlőút, közút, ösvény stb. a határ fogalmán belül tárgyalja.

Az 1960-as évek elejétől megjelenő földrajzinév-gyűjtemények ugyanezt az elvet követik, legfeljebb a „belső terület” helyett a „belterület”, „határ” helyett a „kületerület” fogalmakat használják. Több tanulmány megmarad ezen felosztás mellett, vagyis a települések belterületén valamennyi közlekedésre szolgáló közterületet és más neveket (intézmények, tereptárgyak, épületek, műalkotások stb. nevei) együtt tárgyal (vö. INCZEFI, Makó. 131; MEZŐ ANDRÁS, A belterületi hivatalos névadás néhány sajátossága: MNy. 65 [1969]: 198–204; KOVÁTS DÁNIEL, A belterületi nevek kérdéséhez. MNyTK. 160. [1981]: 169–71).

Ugyanehhez az alapelvhez ragaszkodik SZABÓ T. ATTILA, Zilah helytörténeti adatai a XIV–XX. században. Torda, 1936. és BALASSA IVÁN, Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században. Miskolc-Sárospatak, 1994. című munkáiban is. Már a tanulmányok címei is arra utalnak, hogy a szerzők műveikben a települések beépített területein található történeti helynévanyagot is közzéteszik. BALASSA IVÁN a település belső területrészein az utcák, utak, terek nevein kívül a kutak, jeles épületek, hidak, kertek, településrészek, bástyák stb. neveit is közli (i.m. 9.).

DOBOSI LÁSZLÓ, Ózd utcahálózata. Ózd, 1977. című munkájának címe igazolja, hogy a szerző utcanév alatt a település beépített területén valamennyi közlekedésre szolgáló közterület nevét érti. Számos tanulmány címe utal arra, hogy a szerzők az utcanévekről kívánnak értekezni – pl. BARTA LÁSZLÓ – PÁHI FERENC, Szentes utcanévei. Szeged, 1980; BURA LÁSZLÓ, Szatmárnémeti (Satu Mare) utcanévei. MND. 77. [1987]; CSEH GÉZA, Szolnok város utcanévei. Szolnok, 1993; ERDÉLYI ERZSÉBET, Nagykőrös utcanéveinek története 1850. és 1982. között. MND. 56. [1985]; FEKETE JÁNOS, Kiskunfélegyháza településfejlődése és utcanéveinek története. Kiskunfélegyháza, 1974; HAJDÚ MIHÁLY, Budapest utcanéveinek névtani vizsgálata. NyttudÉrt. 87. sz. Bp., 1975. stb. – viszont az utcanéveket tágabb értelemben értelmezik, mivel véleményük szerint sokféle földrajzi köznévvvel jelölhető objektum neve tartozhat ide.

Néhány szerző külön tárgyalja az utcák és a terek elnevezéseit pl. OTRVAY TIVADAR, Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905; SCHMALL LAJOS, Budapest utcái és terei. Budapest, 1905; TOMAJ FERENC, Győr utcái és terei. Győr, Arrabona 9. [1967]; 10. [1968]; 11. [1969]. Ezekben a művekben viszont az utcák és terek nevein kívül más földrajzi nevek is szerepelnek.

Más szerzők a települések beépített részén haladó, közlekedésre szolgáló közterületek elnevezéseiben köznévi utótagok alapján homogén csoportokat különítenek el pl. MATUNÁK MIHÁLY, Korpona szabad királyi város terei, utcái, közei és házsorai elnevezésének tervezete. Korpona, 1901.

Egyetlen közlekedésre szolgáló közterület történetéről szól TARR LÁSZLÓ, A régi Váci utca regényes krónikája. Békéscsaba, 1984. című műve. Ez a mű az utcanéven kívül az itt található házakat és telkeket is tárgyalja.

A települések beépített részein kívül, a településeket összekötő közlekedésre szolgáló közterületek történetét dolgozza fel HANZÉLY JÁNOS, Magyarország köztútjainak története. Budapest, 1960. című munkája.

HAJDÚ MIHÁLY alkalmazza a „közterület” elnevezést két munkájában: Szeged megyei város közterületének névjegyzéke: NÉ. 4 [1980]: 60–3; és Magyar tulajdonnevek. Budapest, 1994. 62. A szerző a belterületi helynevek egyik típusának nevezi az utcaneveket, majd pontosítja a fogalmat „közterület” névre, és ide sorolja az utcák, terek, közök, sorok stb. elnevezéseit.

4. Összefoglalva megállapítható, hogy a magyar szakirodalom a települések beépített részein a házsorok között haladó közlekedésre szolgáló valamennyi közterületet „utcanév” gyűjtőfogalommal jelöl, legfeljebb néhány csoportja között tesz különbséget (pl. utca – tér). A települések beépített területein kívül vagy települések között haladó közlekedésre szolgáló, különböző közterületekre pedig az „útnév” szakszót alkalmazza. Tágabb értelemben az utcanévek a belterületi helynevek, az útnévek pedig a külterületi helynevek külön típusát alkotják. Az utcanevekre HAJDÚ MIHÁLY által felvetett „közterületi név” szakkifejezést – véleményem szerint – tovább lehetne pontosítani. Talán szerencsésebb lenne a „közlekedésre szolgáló közterület” elnevezés. Az elhelyezkedéstől függően lehetne beszélni közlekedésre szolgáló közterületről belterületen és külterületen.

Problémát jelent viszont továbbra is az a kérdés, hogy milyen ismérvek alapján soroljunk adott területet a települések kül- vagy belterületéhez, továbbá hová soroljuk a települések kül- és belterületén egyaránt áthaladó közlekedésre szolgáló közterületek neveit. A belterület kérdésében számításba jöhetnének a települések folyamatosan beépített, zárt egységet képező lakott területei. A településeket összekötő, azokon áthaladó utakat pedig a külterületi közlekedésre szolgáló közterületekhez lehetne sorolni.

VINCZE LÁSZLÓ